

İBN BATTÛTA ET-TANCÎ'NİN SEYAHATNÂMESİNDE MAVERÂÛNNEHİR VE MAVERÂÛNNEHİR SULTANI TARMAŞİRİN HAN

Orhan ÇİNAR¹

ÖZ

İbn Battûta olarak bilinen Şerefeddin Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim et-Tancî el-Levâtî (1304-1368) XIV. yüzyılın ilk yarısında bugünkü Fas topraklarında bulunan Tanca'dan hareket ederek Hac vazifesini yerine getirmek için Kutsal Topraklara gelmiştir. Ardından Anadolu ve İstanbul üzerinden Karadeniz'in kuzeyine Deşt-i Kıpçak havzasına ulaşarak Altın Orda Hanlığını ziyaret etmiştir. Buradan Harezmi ve Maverâünnehir topraklarına ulaşmıştır. Özellikle bölgenin Buhara, Nahşeb ve Semerkant gibi önemli şehirleri hakkında izlenim sahibi olmuş ve Maverâünnehir'de Çağatay Hanlığı sultanı Tarmaşirin Han'ın misafiri iken duyduklarını ve gördüklerini daha sonra İbn Cüzey el-Kelbi'ye kaleme aldırılmıştır. Anlattıkları birçok kaynakta olmayan ve bizzat şahit olduğu olaylar olması bakımından son derece önemlidir. Bu çalışmada Maverâünnehir seyahati esnasında verdiği bilgiler ve misafiri olduğu Tarmaşirin Han dönemi hakkında elde ettiği, duyduğu ve gördüğü izlenimler hicri 1325 tarihinde Osmanlı Devleti mütercimlerinden olan Damat Mehmed Şerif Paşa'nın Türkçe tercümesinin Mümin Çevik tarafından sadeleştirilip yayımlanan *İbn Battuta Seyahatnamesi*² adlı eseri ölçüt alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbn Battuda, Maverâünnehir, Seyahatnâme, Tarmaşirin Han.

Jel Kodları: Siyasi, Sosyal

TRANSOXIANA AND TRANSOXIANA SULTAN TARMASIRIN KHAN IN IBN BATTUDA'S TRAVEL BOOK

ABSTRACT

Ibn Battuda, whose real name was Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuda et-Tancî came to the holy lands to fulfill her pilgrimage by departing from Tangier, which is in the territory of today's Morocco in the first half of the 14th century. Then she reached the North of the Black Sea via Anatolia and Istanbul and visited the Golden Horde Khanate. From here it reached the lands of Khwarezm and Transoxiana. He especially had an important cities of the region such as Bukhara and Samarkand and later had Ibn Cuzey write down what he heard and saw while he was the guest of the Chagatai Khanate Tarmasirin Khan in Transoxiana. It is extremely important in terms of the fact that they are events that are not in many sources and that she personally witnessed. In the study, the information he gave during his journey to Transoxiana and the

---

¹ Orta Çağ Tarihçisi, orhantarihci@gmail.com, (ORCID: 0000-0002-0052-4555)

² Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuda et-Tancî İbn Battuda Seyahatnamesi (2015), Sadeleştiren ve Baskıya Hazırlayan, Mümin Çevik, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

impressions he obtained and heard about the Tarmasirin Khan period, which he was a guest of were evaluated based on the book of Ibn Battuta Travel Book which was simplified and published by Mumin Cevik the Turkish translation of Damat Mehmet Pasha one of the Ottoman translators in 1325 AH.

Keywords: Ibn Battuta, Transoxiana, The Book of Travels, Tarmasirin Khan.

JEL Codes: Political, Social

GİRİŞ

Asıl adı Şerefeddin Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim et-Tancî el-Levâtî (1304-1368) olan ve literatürde İbn Battuta olarak bilinen seyyah, doğduğu topraklar olan Fas'tan hareketle Nil Bölgesi, Suriye, Hicaz, Irak, İran, Anadolu, İstanbul, Deşt-i Kıpçak, Maverâünnehir, Horasan, Afganistan ve Hindistan coğrafyasına seyahat etmiştir. Gezdiği birçok ülkede sosyal hayata karışarak evlilikler yapmıştır. Hatıralarını hiçbir şüpheye yer bırakmadan güvendiği İbn Cüzey el-Kelbî'ye yazdırmıştır (Aykut,2015, s.363). *Tuhfetu'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Acâibi'l-efsâr* isimli eserin literatürdeki adı *Rihle ve İbn Battuta Seyahatnamesi*'dir. İbn Cüzey el-Kelbî'nin kaleme aldığı nüsha, Paris Bibliotheque Nationale'de muhafaza altındadır. Çeşitli dillere çevrilen seyahatnamenin ilk muhtasar Türkçe tercümesi ismi bilinmeyen bir mütercime *Terceme-i Seyahatnâme-i İbn Battuta* adıyla hicri 1290 yılında İstanbul Süleyman Efendi Matbaası'nda bastırılmıştır.³ Eserin tam Türkçe neşrini ise ilk defa hicri 1325'te İstanbul'da Mehmet Şerif Paşa üç cilt halinde yayımlamıştır⁴ (Aykut,2015, s.367).

1. İBN BATTUDA'NIN MAVERAÜNNEHİR'E GELİŞİ VE MOĞOLLARDAN BAHSEDİŞİ

Orta Çağ müelliflerinin eserlerinde Maverâünnehir olarak ifade edilen coğrafya Amuderya ve Sırderya Irmaqları arasında kalan bölgedir (Şeşen,1998, s.217). Bölge tarih boyunca Hun, Köktürk, Uygur, Karahanlı, Selçuklu ve Harezmsahlar gibi Türklerin hakimiyetinde kalırken XIII. yüzyıl başlarında Cengiz Han istilası ile Moğolların eline geçti. 1227 yılında Cengiz Han'ın ölümünün ardından oğlu Çağatay'ın kurduğu Çağatay Hanlığının bölgede güç kaybetmesi ile yönetim Timurluların hakimiyetinde XVI. yüzyılın başlarına kadar kaldı. Timurluların ardından Maverâünnehir'de başlayan Şeybaniler dönemi Özbek hanlıklarının ortaya çıkışına kadar devam etti.

İbn Battuta XIV. yüzyılın başlarında seyahatini gerçekleştirirken Maverâünnehir'in Buhara, Semerkant ve Nahşeb şehirlerinde Çağatay Hanlığı hüküm sürmekteydi. Harezm ve Deşt-i Kıpçak havalisinde ise Altın Orda Hanlığı bulunmaktaydı (Çınar,2019, s.43). Harezm üzerinden bölgeye inen İbn Battuta'nın ilk uğradığı şehir Vebkim'di. Buhara sınırında bulunan Vebkim'i bağılık, bahçelik

³ *Terceme-i Seyahatnâme-i İbn Battuta*, İÜ Ktp., nr. 508.

⁴ *Seyahatnâme-i İbn Battuta*, İÜ Ktp., nr. 4904.

güzel bir şehir olarak tanımlayan seyyah, bölge üzümünün kalitesinden ve “allu” isimli yeşilken yenebilen aynı zamanda kurusunun Hindistan ve Çin’e ihraç edilmesinden bahsetmektedir (Battuda,2015, s.277).

İbn Battuda’nın yolculuğunda söz ettiği ve üzerinde çokça durduğu yer Maverünnehir’in merkezi olan Buhara’dır. Ancak O’nun şehre gelişi Cengiz Han ordularının şehri tahrip etmesinden sonraki döneme denk gelmektedir. Dolayısıyla burası için tahrip edilmiş, büyük bir kısmı virane durumda kalmış bir şehir olarak söz etmektedir (Battuda: 277). Öte yandan Buhara’nın tahrip edilmesine neden olan Moğollardan ve Cengiz Han ile ilgili duyduklarına dayanarak söz etmiştir. Moğol ismi ilk defa VII. yüzyıl Çin kaynaklarında Meng-wu, Mong-wu ve Meng-wa şeklinde görülür (Togan,2007, s.99). Birçok bilim insanı Moğolların atasını Şian-we veya Şianbe topluluğu kabul ederek zamanla bu topluluklar arasından Meng-wu ismiyle Moğolların doğduğu konusunda hem fikir olmuşlardır. Moğol asıllı kabileler M.Ö. II. Bin yıldan itibaren Türk asıllı boyların doğusunda ve Tula Irmağı sınırında görülmüşlerdir. Bu tarihlerde Mançurya’nın batı ve güneybatısına kadar yayılmışlardır (Özgüdenli,2005, s.225).

İbn Battuda güçlü, uzun boylu ve cömert biri olarak nitelediği Cengiz Han’ın iktidarı ele geçirmesinden sonra Türkistan’ı ve Maverünnehir’i istila edişini detay vererek aktarmıştır. Asıl adı Temuçin olan Cengiz, 1206 yılının başlarında Moğol aşiretlerini bir araya getirerek aynı yıl Kerulan Irmağı’nın kenarında toplanan kurultayda han ilan edilerek Cengiz Han adını almıştır (Gizli Tarih,1995, s.134). Kurultayın ardından Cengiz Han için devletin sınırlarını genişletme politikası üç ana merkezden planlanmıştır. İlki Tangut bölgesi, Kuzey Çin’deki Kin Devleti ve Güney Çin’deki Song hanedanlığı idi. İkincisi Karahitayların hüküm sürdüğü Doğu Türkistan, üçüncüsü Harezmeşahların hâkim olduğu Batı Türkistan’ın Maverünnehir bölgesi idi. Cengiz Han’ın Maverünnehir üzerine yaptığı seferlerde Harezmeşahlar Devleti ile kurduğu ticari ilişkilerin 1218 yılında bozulmasının etkisi vardı. Otrar şehrine gelen bir Moğol ticaret kervanının şehrin valisi İnalçık tarafından katledilmesi ilişkilerin savaşa dönüşmesine neden oldu. Moğol ordusu Harezmeşahların ülkesini ele geçirmek üzere harekete geçti ve önce Ortar şehrine hareket etti. *“Cengiz Han’ın üzerine yürümekte olduğunu haber alan Otrar valisi, düşmanın durumunu öğrenmek için ileriye casuslar gönderdi. Rivayete göre casuslardan biri dilenci kıyafetine bürünerek Cengiz’in kumandanlarından birinin ordugahına girmeye muvaffak oldu. Kendisine yemek verecek kimse bulamadı. Bir Tatar askerinin yanında saatlerce beklediği halde askerinin bir lokma yiyeceği olmadığını gördü. Nihayet akşam olunca asker çantasından kuru bir bağırsak çıkarıp suda ıslattıktan sonra atından aldığı kanı bu bağırsağa doldurdu ve ağzını bağlayıp ateşte pişirdi. Yiyeceği bundan ibaretti. Casus Otrar’a dönerek vaziyeti valiye anlattı ve Tatarlarla savaşa kimsenin gücü yetmeyeceğini ifade etti. Bunun üzerine Vali Sultan Celaleddin’den yardım istedi. Kendisine altmış bin kişilik kuvvet gönderildi. Nihayet her iki ordu savaşa başladı. Cengiz Han’ın ordusu bunları müthiş bir bozguna uğratarak*

erkekleri kılıçtan geçirdi, çocukları ise esir aldı. Arkasından bütün kuvvetleriyle birlikte Sultan Celaleddin de muharebe meydanına geldi. Her iki taraf arasında şimdiye kadar görülmemiş bir savaş oldu. Neticede Cengiz Han galip gelerek Maverâünnehir’i zapt etti” (Battuda: 277,278). Önce Otrar şehri ardından Semerkant ve Buhara Moğol hakimiyetine girdi.

Cengiz Han henüz sağlığında iken ele geçirdiği toprakları oğulları arasında Türk geleneklerine göre pay etmişti. İkinci oğlu Çağatay’a Çin sınırından Maverâünnehir’e kadar uzanan toprakları bırakmıştı (D’ohsson,2006, s.167). İbn Battuda’nın seyahati sırasında ise bölge Çağatay Hanı Tarmaşirin’in kontrolüne geçmiş bulunuyordu. Böyle bir ortamda seyyah Buhara’yı dolaşırken şehrin Feth-i Abâd isimli kırsalına girmiştir. Burada Şeyh Seyfeddin-i Baharzi isimli bir din aliminin kabri ve adına inşa edilmiş olan zaviye bulunuyordu. Zaviyenin şeyhi Baharzi’nin soyundan gelen Yahya Baharzi idi (Battuda: 278). İbn Battuda, Feth-i Abâd şehrinde hadis alimi Ebu Abdullah Buhari’nin mezarını da ziyaretinden bahsederek alimlerin mezarlarının kitabelerini not edişini anlatmaktadır. Bu kitabelerin isimlerini kayıt altına aldığını ancak Hindistan’a giderken korsanlar tarafından soyulduğunu ve kayıtları kaybedişini açıkça anlatmaktadır (Battuda: 278).

İbn Battuda’nın Maverâünnehir’de uğradığı şehirlerden biri de Çağatay Hanlığının merkezlerinden biri olan Nahşeb şehri idi. Buhara sınırında bulunan şehrin bağlık, bahçelik şirin bir kasaba oluşundan söz etmektedir. Burası aynı zamanda Alaaddin Tarmaşirin Han’ın yazlık sarayının da bulunduğu bir kasaba idi. Battuda Nahşeb şehrinde başından geçen bir olayı ve Tarmaşirin Han’a nasıl ulaştığını şu şekilde anlatır: “*Burada şehrin beyine ait bir eve indik. Yanımdaki cariyelerden biri gebe olup doğum zamanı yaklaşmıştı. Doğum yapmak üzere onu Semerkant’a götürmek istedim. Hastayı bir mahmile koyduk. Arkadaşlarımın bir kısmı geceleyin yola çıktılar. Öteki cariyelerim, yol azığı ve bütün eşyalarım onların yanında idi. Arkadaşlarımdan bir kısmı benimle beraber Nahşeb’de kalmışlardı. Sabah olunca biz de hareket ettik. Diğer arkadaşların gittiği yolu değil de başka bir yolu takip ederek Sultanın karagahına ulaştık. Çok acıkmış idik. Çarşıdan uzak bir yere indiğimiz için arkadaşlardan birini yiyecek satın almaya gönderdim. O geceyi bir tüccarın emaneten verdiği çadır içerisinde geçirdik. Arkadaşlar öteki yoldaşlarımızı aramaya gittiler, akşama doğru onları bulup getirdiler. Sultan civardaki bir yere avlanmaya gitmişti. Naibi bulunan Tokbuğa Bey ile görüştim. Benim için mescidine yakın bir yerde bir hargah kurdurdu. Cariyeyi bu çadıra yerleştirdim. O gece bir kız çocuğu doğurdu. Bu çocuk dünyaya geldiğinden bu yana çok mutlu idim. Ancak ne var ki Hindistan’a gidişimden iki ay sonra onu kaybettim” (Battuda: 279).*

2. İBN BATTUDA’NIN MİSAFİR OLDUĞU MAVERAÜNNEHİR SULTANI

Battuda’nın seyahati sırasında ziyaret ettiği Maverâünnehir hükümdarı Tarmaşirin Han (1326-1335) Çağatay hanları arasında İslam’ı kabul eden üçüncü sultandı (Uluğ Beg,1994, s.317). İbn Battuda’ya göre Müslüman olunca Alâaddin adını almıştı (Battuda: 279). Çağatay ulusunun hâkim olduğu topraklar göz önüne alındığında İslamiyet’in ve Türkçenin yaygın olduğu muhakkaktı. Ancak hanlığın kurucusu Çağatay Han’ın (1227-1242) Moğol yasalarına bağlılığından dolayı Müslümanlarla arası iyi değildi. Tarmaşirin Han döneminde Türkçenin resmi dil haline geldiği ve ibadetlerin dahi Türkçe yapıldığını görmekteyiz (Battuda: 280). O’nunla beraber İslamiyet resmi din kabul edilerek Moğol yasalarından giderek uzaklaşmış ve başkent de Buhara’ya taşınmıştı. Kendisini Türk sultanı diye tanımlayan Tarmaşirin Han hakkında İbn Battuda bir sabah namazı sırasında ilk karşılaşmasını şu şekilde ifade etmektedir: *“sırtına Kudüs kumaşından yeşil bir cübbe, başına ise yine aynı kumaştan yeşil bir külah giymiş olan Sultan bana hitaben Türkçe, “hoş musun, yahşi misin, kutlu eyü müsün?” yani nasılsın iyi misin gelişin bize şeref verdi deyip yaya olarak otağına gitti. Halk dilek ve şikayetlerini kendisine arz etmek üzere yolda önüne çıkardı”* (Battuda: 280). Halkı ile iç içe olan özellikle din adamlarına ayrı bir önem veren Tarmaşirin Han hakkında İbn Battuda bizzat şahit olduğu şu hikâyeyi de anlatmaktadır: *“Bir gün ikindi namazına mescide gittiğimde Sultan Tarmaşirin henüz gelmemişti. Kölelerinden biri seccade getirerek mihrabın karşısına her zaman namaz kıldığı yere serdi ve imam Hüsameddin Yağı’ya hitaben “efendimiz abdest tazeleyinceye kadar namaza durmayıp kendisini beklemenizi istiyor” dedi. İmam efendi ayağa kalkıp “namaz Allah için midir? Yoksa Tarmaşirin için midir?” diyerek müezzine kamet getirmesini emretti ve namaza duruldu. Sultan geldiği zaman iki rekât kılınmış olduğundan en son safta mescidin kapısı yanında ve ayakkabıların konulduğu yerde son iki rekâti cemaatle yetişemediği iki rekâti da yalnız başına eda etti. Sonra ayağa kalktı ve musafaha etmek üzere imam efendinin yanına gitti. Mihrabın karşısına oturdu. Hoca efendi Sultanın yanına oturdu, ben de hoca efendinin yanına oturdum. Sultan bana hitaben “memleketine döndüğün zaman Acem şeyhlerinden birinin Türk sultanına böyle yaptığını söyle” dedi”* (Battuda: 281). İcraatlarıyla Çağatay Hanlığı içinde Moğol kültürünün sarsılmasına neden de olan Tarmaşirin Han döneminde Müslüman ülkelerle ticari faaliyetler artarak daha önce Moğol topraklarına uğrayamayan Suriye ve Mısırlı tacirler serbest bir şekilde gelmeye başlamışlardı (el-Ömerî: 91). Kendisinin Müslüman oluşu ve Moğol geleneğinden uzaklaşması ve hatta başkenti Buhara’ya taşınması Moğol yasalarından uzaklaşmasına neden olmuş ve yerleşik hayat, tarım ve ticaret faaliyetlerinin artırılmasına yönelik bir yönetim anlayışı başlatmıştır. Bu duruma tepki gösteren Moğol yasalarına sıkı sıkıya bağlı kalan ve göçebe hayat tarzından taviz vermek istemeyen bir muhalif topluluk oluşmuştur. Böylece Çağatay ulusu içinde İli Havzası ile Almalık bölgesinde toplum içinde ikilik doğmuş ve siyasi bütünlüğün parçalanmasına ortam hazırlanmıştır (Karayev,1995, s.222).

İbn Battuda'nın teferruatlı bir şekilde anlattığı ve bu olaylarla ilgisi olan bir durumda Tarmaşirin Han'ın tahtan indirilmesidir. Ülke içinde ikiliklerin gederek artmasını fırsat bilen hanedan üyelerinden bir şehzade Buzan Oğul önderliğinde ilk isyan başlamıştır (Battuda: 282). Tarmaşirin Han ilk başlarda bu isyan hareketini bastırmak için oğlu Celaledin Sencer'i Semerkant'a göndermiş hatta oğlu babası adına yeniden para bastırmıştır (Markof,1892, s.558). Ancak Almalık bölgesinde muhalif grupların Buzan Oğul'a biat etmesi tüm planları bozmuştur. Tarmaşirin Han bu birleşmenin ardından kendisine karşı bir suikast girişimi endişesiyle Gazne'ye çekilme kararı aldı. Fakat Amuderya Irmağı'nı geçip Belh şehrine yaklaşırken muhalif gruplar yakalanarak Buzan Oğul'a teslim edildi (Battuda: 283). 1335 yazında toplanan Almalık kurultayında da hanlık makamından azledildi (Natanzi,1957, s.111). İbn Battuda'dan öğrendiğimiz rivayetlerden birine göre, Nesef şehrinde idam edilerek burada Boynu Kesik Şeyh Şemseddin türbesine defnedildi. (Battuda: 283). Diğer bir rivayete görede, Buzan Oğul yerine tahta çıktığında oğlu Bişay, kız kardeşi ve eniştesi Firuz ile birlikte Hindistan'a geçerek Tuğluklulara iltica etti ve buraya yerleşti. (Battuda: 283).

İbn Battuda'nın Tarmaşirin Han'ın bulunduğu yer olan Nahşeb'den ayrılmasının ardından uğradığı şehir Semerkant olmuştur. Seyyahın dünyanın en güzel ve en büyük şehirlerinden biri olarak tarif ettiği Semerkant Vâdi-i Kusarin isimli bir nehrin kenarında kurulmuştu. Şehrin sakinleri öğleden sonra bu nehrin kenarında gezintiye çıkarlardı. Ancak şehrin büyük bir kısmının Moğol istilası sırasında tahrip edildiği anlaşılmaktadır. En son Harezmsahlar tarafından tamir ettirilen şehrin etrafını sarmalayan surların da İbn Battuda'nın ziyareti sırasında yerinde olmadığı görülmektedir. Seyyahın Semerkant'a uğradığı ve üzerinde durduğu son aktarımı din alimlerinden biri olan Kusem b. Abbas'ın mezarıdır. Bu zatın şehrin savunulması sırasında şehit düştüğü ve hem Semerkant halkı hem de Moğollar arasında saygın bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Şehir halkı her pazartesi ve her cuma gecesi mezarı ziyarete gelirlerdi. Moğollar da ziyarete geldiklerinde öküz, koyun ve para olarak adadıkları adaklarını buraya getirirlerdi. Bu adakların hepsi oradan gelen geçene, zaviye ve kabrin bakıcılarına dağıtılırdı. Battuda'nın anlatımına göre *"kabrin üstünde dört ayağı istinad eden bir kubbe bulunur. Her ayak iki mermer sütun üzerine oturtulmuş olup, bu sütunların kimi yeşil, kimi siyah, kimi beyaz ve kimi kırmızıdır. Kubbenin içi altın yaldızlı mermerlerle süslenmiştir. Çatısı ise kurşunla kaplanmıştır. Kabrin üzerinde murassa ve köşeleri gümüşle kaplı abanoz tahtalar bulunmakta, baş tarafında ise gümüştan yapılmış üç kandil asılmaktadır. Türbenin içi yün ve pamuk sergilerle döşenmiştir. Civarda akan büyük bir su, türbenin yanındaki zaviyenin içinden geçer. Suyun her iki yanı ağaçlarla kaplıdır. Zaviyede dervişlerden başka gelen gidenler de kalırlar. Tatarlar, Müslüman olmadan önce de bu kutsal yere asla dokunmadıkları gibi, gördükleri bazı alametlerden dolayı onunla teberrük ederlerdi"* (Battuda: 286).

SONUÇ

Şüphesiz dünya tarihini anlamamıza büyük oranda yardım eden unsurların başında seyyahların eserleri gelir. Özellikle Moğol ve Türk fetihlerini düşündüğümüzde geniş coğrafyaya yayılan bu iki topluluk sadece kendi içlerinde yazılmış ya da kendi dönemlerinden kalan çeşitli kaynakların ışığında değerlendirilemez. Bu bakımdan Moğol ve Türk coğrafyalarını gezen seyyahların izlenimleri ve bizzat tanık oldukları hadiseler dönemi anlamamız bakımından son derece önemlidir. Öte yandan zamanın şehirleri, kasabaları ve köyleri ile toplum yaşantısı, yiyecek, içecek ve tören kültürleri gibi unsurlar seyyahların izlenimleriyle daha anlaşılır hale gelmektedir. Orta Çağ'ın en önemli Arap seyyahlarından biri olan İbn Battuda'da hac için çıktığı yolculuğu seyahate dönüştürerek birçok ülke gezmiş ve Türk coğrafyasını birebir görme imkanı bulmuştur. Arap coğrafyası dışında Altın Orda Hanlığı ve Çağatay Hanlığı bölgelerini de dolaşma şansı yakalayan seyyah, Cengiz Han sonrası Maverâünnehir bölgesi hakkında gözlemlerini ve şahit olduğu hadiseleri öğrenmemize olanak sağlamıştır. Çünkü Moğol istilası sonrası Moğol kayıtlarının olmayışı ilgiyi Arap müelliflerin üzerinde yoğunlaştırmış ne var ki onlarda duyumları üzerinden hareket ettikleri için objektif bilgilerin günümüze ulaşmasında engel teşkil etmiştir. Böyle bir ortamda İbn Battuda'nın anlattıkları birincil elden kaynak görevi üstlendiği için araştırmalarımıza ışık tutmuştur. Özellikle Moğol istilası sonrası ve Cengiz Han sonrası Maverâünnehir ve orada bulunan yönetim hakkında detaylı bilgiler elde etmemizi sağlamıştır. Tarmaşirin Han zamanında Çağatay Hanlığının İslam'a geçişi ve konuşulan dilin Türkçe olmaya başlaması ve ibadetlerin bile Türkçe yapılıyor olması İbn Battuda seyahatnamesinden öğrenilmektedir. Bu durum seyyahların eserlerinin kıymetinin anlaşılması bakımından son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- Aydınlı, O. (2009). "Semerkant", *İA*,36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 484-486.
- Ayktut, A.Sait. (1999). "İbn Battûta", *İA*, XIX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 361-368.
- Barthold, V.V. (1990). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Ankara: TTK.
- Cüveynî, Alâeddin Ata Melik b. Muhammed (1912). *Târih-i cihân gûşâ*, Neşr. Mirza Muhammed Kazvini, London.
- Çınar, O. (2019). "Çağatay Devleti Zamanında Türkistan'ın Siyasi, Askeri ve Sosyal Durumu", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- D'ohsson, M. (2006). *Moğol Tarihi*, Çev. Kalan, E., İstanbul: IQ Yayınları.
- Grigor, A. (1954). *Okçu Milletlerin Tarihi*, Çev. Andresyan, H. İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.

İbn Battuda Seyahatnamesi (2015). Sadeleştiren ve baskıya haz., Mümin Çevik, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

İbn Arabşah. (2012). *Acaibu'l Makdur*, Çeviri ve Notlar, Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları.

Kafalı, M. (2005). *Çağatay Hanlığı (1227-1345)*, İstanbul: Berikan Yayınları.

_____, (1976). *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul: İÜEF Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (1984). *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, Ankara: TTK.

Karayev, Ö. (1995). *Çagatayskiy Ulus*, Bişkek.

Markof, A.K. (1892). *İventarniy Katalog Müsülmanskih Monet Ermitaja*, St. Petersburg.

Marshal, R. (1993). *Doğudan Yükselen Güç: Moğollar*, İstanbul: Sabah Yayınları.

Mirza Uluğ Beg (1994). *Tort Ulus Tarikhi*, Özbekçe çev., Ahmedov, B., Nurkulov, N., Hasaniy, M., Taşkent: Çolpan Neşriyat.

Moğolların Gizli Tarihi (1948). Çev., Ahmet Temir, Ankara: TTK.

Natanzi, Mu'iniddin (1957). *Muntakhab-al-Tavarikh-i Mu'ini*, Puplies par Jean Aubin, Teheran.

Ömeri, Şihabeddin b. Fazlullah (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, Çev., Batur, A., İstanbul.

Özgüdenli, O. (2003). "Mâverâünnehir", *TDVİA*, c. 28, s. 177-180.

_____, (2005). "Moğollar", *TDVİA*, c. 30, s. 225-229.

Reşîdüddin Fazlullah (1338). *Câmi'ü't-tevârih*, Neşr. Behmen Kerimi, Tahran.

Roux, J.P. (2001). *Moğol İmparatorluğu*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Seyahatnâme-i İbn Battuda, İÜ Ktp., nr. 4904.

Şeşen, R. (1985). *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

_____. (1992). "Buhara", *TDVİA*, c. 6, s. 363-367.

Terceme-i Seyahatnâme-i İbn Battuda, İÜ Ktp., nr. 508.

Togan, Z.V. (2007). "Moğollar, Çingiz ve Türklük IV," *Cengiz Han'ın Kimlik Şifresi*, İstanbul: Birharf Yayınları.

Togan, İsenbike. (2002). "Çingiz Han ve Moğollar," *Türkler*, VIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 250.

Yakubovskiy, A. Yu. (2000). *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. H. Eren, Ankara: TTK.